

Collegium Intermarium

Etyka cnót i realnego dobra w dobie ponowoczesności

Karolina Kawecka

Pedagogika personalistyczna - przedmiot, metoda, cel wychowania.

Teza: Wartości personalistyczne są w jednakowym stopniu stosowane dla osób pełnosprawnych jak i niepełnosprawnych.

Praca dyplomowa
napisana pod kierunkiem
mgr Arkadiusz Robaczewski

Wierzbno 2023

Spis treści

Wstęp	str. 2
Rozdział 1: Personalizm – idee, tradycje filozoficzne, pedagogika personalistyczna.....	str. 3
Rozdział 2: Osoby niepełnosprawne: postawy społeczne, wychowanie	str. 9
Rozdział 3: Osoby niepełnosprawne w świetle personalizmu.....	str.12
Zakończenie	str.14
Bibliografia	str.14

Wstęp

W niniejszej pracy postaram się omówić przedmiot, metodę i cel wychowania pedagogiki personalistycznej zwracając uwagę zwłaszcza na stosowanie w wychowaniu podejścia personalistycznego w stosunku do osób z niepełnosprawnościami. Zaczę od wprowadzenia pojęcia personalizmu poprzez omówienie różnych szkół myśli personalistycznej oraz idących za tym tradycji filozoficznych, kształtujących koncepcje cywilizacji europejskich. Następnie przyjrę się głównym koncepcjom pedagogiki by skupić się na pedagogice personalistycznej. W rozdziale drugim szczególną uwagę zwrócę na postawy społeczne w stosunku do osób z niepełnosprawnościami oraz ich wychowanie w ujęciu historycznym oraz w teraźniejszości (edukacja włączająca). Mam nadzieję, że powyższe rozważania pozwolą udowodnić tezę postawioną w niniejszej pracy.

Rozdział 1

Personalizm – idee, tradycje filozoficzne, pedagogika personalistyczna.

Celem omówienia kierunku pedagogiki jakim jest pedagogika personalistyczna, należy osadzić ją w odpowiednim kontekście wyjaśniając najpierw czym jest nurt myślowy zwany personalizmem. Etymologia słowa “personalizm” wiąże się z greckim słowem *prosopon* (osoba; twarz; oblicze; rola dramatyczna; osoba dramatu)¹ i jego łacińskim odpowiednikiem – *persona* (osoba; maska; charakter).² W starożytnej Grecji aktorzy zakładali w teatrze maski, aby oddać charakter granej przez siebie postaci. Metafora maski pokazuje, że “pod maską istnieje ktoś, że osoby nie określa tylko wygląd zewnętrzny, rysy twarzy, ale w istocie jest ona skryta pod zewnętrznym przejawem”.³ W tym właśnie znaczeniu greckie *prosopon* występuje w Starym Testamencie (w tłumaczeniu Septuaginty), w Księdze Rodzaju (1,26): “Uczyńmy człowieka na nasz obraz i podobieństwo nasze”, gdzie nazwę *prosopon* użyto na oznaczenie oblicza Boga oraz – analogicznie- człowieka.⁴ Nazwa *le personnalisme* występowała w literaturze francuskiej od 1737 roku i oznaczała po prostu egoizm lub egocentryzm lub indywidualizm.⁵ Niemiecki filozof riedrich Schleiermacher pod koniec XVIII w. użył tego pojęcia w sensie naukowym próbując przezwyciężyć pogląd panteistyczny na rzecz idei transcendentnego i osobowego Boga. Dopiero jednak w II połowie XIX w. termin ten zaczął przyjmować się na szerszą skalę. Miało to miejsce w USA, Anglii, Francji i Niemczech w tradycji idealizmu filozoficznego, a szczególnie indywidualizmu i subiektywizmu antropologicznego. Używali go m. in.: W. Witman, J. Grote, G. Teichmüller, B. Alcott, a później w tytułach swoich rozpraw: Ch. Renouvier (*Le Personnalisme*, Paris 1903), W. Stern (*Person und Sache. System der philosophische Weltanschauung*, Leibzig 1906) i B. P. Bowne (*Personalism*, Boston 1098).⁶ Pojęcie osoby ma więc wielowiekową tradycję, a w kulturze europejskiej gości od jej historycznych początków.⁷

¹ Słownik - przewodnik filozoficzny: osoby - problemy – terminy, zespół red. Andrzej Maryniarczyk - red. nac., Mirella Nawracała-Urban - red. tekstów, Anna Czajczyk - zestawienie haseł; oprac. słowników Arkadiusz Gudaniec, Reet Otsason, Maciej St. Zięba, Lublin 2012, s. 533

² Tamże, s. 570

³ Chudy W. *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin 2009 s. 24

⁴ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 57

⁵ Bartnik Cz., *Personalizm*, Lublin 2008, s. 17

⁶ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 23-24

⁷ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 57

Z czasem pojawiły się rozmaite szkoły myśli personalistycznej, a współczesność charakteryzuje wręcz moda na personalizm. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest ogromne zróżnicowanie kluczowego pojęcia, jakim jest pojęcie osoby (*persona*). Cechą charakterystyczną współczesnego personalizmu jest jego obecność w filozofii, teologii, psychologii, socjologii, w naukach humanistycznych, a także w pedagogice.⁸ Personalizm podkreśla wyjątkowość człowieka, jego najwyższą pozycję w hierarchii bytów, a tym samym przypomina, że człowiek ma być celem wszelkiej społecznej działalności, a nigdy jej narzędziem. Jednakże za tą wspólną perspektywą kryją się rozmaite ujęcia personalizmu, różniące się w zasadniczych stwierdzeniach.⁹ Postaram się uporządkować typologię personalizmu cytując za Panią Barbarą Kiereś, opierającej się na kanonie Ignacego Deca, dla którego kluczowym kryterium jest transcendencja człowieka nad zastanym światem i życiem wspólnotowym.¹⁰ Wyróżnia się za Decem następujące odmiany personalizmów: horyzontalne (Feuerbach, Marks, Engels, Nietzsche, Freud, Russell, Sartre, Kotarbiński), teistyczne pozatomistyczne (Mounier, Scheler, Ingarden, Jaspers, Marcel, Teilhard de Chardin), teistyczne tomistyczne (Maritain, Philippe, Wojtyła, Chudy, Kowalczyk, Krapiec). Personalizmy horyzontalne cechuje materializm (naturalizm), redukcjonizm antropologiczny (człowiek to anonimowa lub zabsolutyzowana jednostka) oraz ateizm. Są to raczej tzw. postulowane humanizmy (antropocentryzmy), które stanowią kontynuację dwóch odmian przesyconej fatalizmem mitologicznej wizji człowieka, mianowicie wizji tzw. syzyfowej (nihilizm antropologiczny) lub tzw. prometejskiej (optymizm antropologiczny). Natomiast personalizmy teistyczne (poatomistyczne) skupiają się na wyróżnieniu cech konstytutywnych bytu ludzkiego, pośród których najczęściej wymienia się: rozumność (samoświadomość), wolność oraz podmiotowość (jako autokreację) i transcendencję. Słabością tej odmiany personalizmu jest dualizm ontologiczny człowieka (niejasny związek ciała z duszą) oraz ewolucjonizm i funkcjonalizm antropologiczny, według którego człowiek nie jest osobą, lecz dopiero staje się nią w procesie tzw. Personalizacji. Wynika z tego, że człowiek w fazie życia płodowego lub pozbawiony świadomości (chory psychicznie) nie jest osobą, traci w związku z tym wszelkie prawa do życia. Przedstawiciele personalizmu tomistycznego głoszą- wbrew dualizmowi- że człowiek jest jednością substancjalną natury rozumnej (...). Według Krapca wyróżniane przez nich cechy konstytutywne jego życia osobowego dadzą się sprowadzić do: możliwości poznania prawdy, wolnej woli, aktów miłości, podmiotowości wobec prawa, zupełności i suwerenności bytowej oraz religijnej

⁸ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 24

⁹ Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, Lublin 2006, s. 13

¹⁰ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 28

(godności). Człowiek jest bytem osobowym od momentu poczęcia do naturalnej śmierci i z racji transcendencji otwartym na życie wieczne. (...) Odróżnia się personalizm jako filozoficzną teorię człowieka oraz personalizm teologiczny zakładający *a priori* Objawienia chrześcijańskiego. Jednakże jak wiadomo oblicze filozofii jest zróżnicowane, dlatego należy wyjaśnić problem filozofii i przyczyny jej zróżnicowania, którego konsekwencją są rozbieżne koncepcje człowieka, także jego wychowania.¹¹

Mamy dwie główne tradycje filozoficzne: realizm oraz idealizm. Realizm bazuje na naturalnym (spontanicznym) doświadczeniu i w jego horyzoncie określa przedmiot filozofii: realny byt, istniejący niezależnie od ludzkiego poznania. (...) Tradycja realizmu określa konieczne kryteria poznania filozoficznego (naukowego), mianowicie, logiczną niesprzeczność głoszonych tez, ich prawdziwość (czyli zgodność z realnym światem), przewidywanie konsekwencji głoszonych tez oraz tzw. historyzm, czyli znajomość dorobku filozofii (Arystoteles, Tomasz z Akwinu, Maritain, Gilson, Krąpiec). Natomiast tradycja idealizmu obiera tzw. krytyczny punkt wyjścia (...) głosi, że poznanie naturalne jest zawodne, zawiera błędy i fałszy, iluzje i halucynacje, jest funkcją kontekstu przyrodniczego i kulturowego, pozostaje w konflikcie z naukowym obrazem świata (Kant, Hegel, Marks, Freud, Rousseau).¹² Np. wizja Freuda pokazuje, że dramat bytowania ludzkiego polega na zmaganiu się natury rozumnej biologistycznie (jako bezwzględnej siły) z kulturą i jej ideałami.¹³

Przedstawione powyżej nurty filozoficzne mają wpływ na zmaganie się w kulturze współczesnej Europy trzech koncepcji cywilizacji: kolektywistycznej (komunizm, faszyzm, nazizm), indywidualistycznej (liberalizm i nurty anarchistyczne) oraz personalistycznej. Dwie pierwsze wyrastają z tradycji idealizmu, natomiast personalizm jest dziełem tradycji realizmu filozoficznego. Zmagają się również z sobą trzy koncepcje pedagogiki, z jednej strony kolektywizm i indywidualizm wychowawczy, a z drugiej personalizm. Jeśli zgodzimy się, że kolektywizm wychowawczy został odesłany do lamusa historii, to wspomniana transformacja oznacza, że pedagogika dnia dzisiejszego stoi przed dylematem wyboru pomiędzy indywidualizmem (antypedagogiką) i personalizmem antropologicznym.¹⁴ Te dwie pedagogiki przeplatają się obecnie w realiach polskiej szkoły.

¹¹ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 63-64

¹² Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 82-83

¹³ Krąpiec M.A., *Ja- człowiek*, Lublin 2005, s.

¹⁴ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 190

Znamy już tło oraz mechanizm pojawienia się w naszych szkołach pedagogiki personalistycznej przejdźmy zatem do omówienia szczegółowo tematu niniejszej pracy, czyli przedmiotu, metody i celu wychowania pedagogiki personalistycznej. Przedmiotem wychowania jest człowiek jako osoba. Według tradycji realizmu człowiek jest bytem substancjalnym, czyli jest on cielesno-duchową jednością. Jego cielesność, sytuuje go w ramach świata przyrody nieożywionej i ożywionej, jednakże człowiek świat ów przekracza (transcenduje) dzięki życiu intelektualno-wolitywnemu, określanemu jako życie duchowe lub osobowe. (...) Ciało jest więc składnikiem konstytutywnym bytu ludzkiego i wespół z duszą tworzy jedność substancjalną natury rozumnej, jaką jest człowiek.¹⁵

Obok ciała ludzkiego przedmiotem teorii wychowania jest życie osobowe człowieka, na które składa się poznanie ludzkie i jego pierwszy wymiar: kształcenie rozumu. Kształcenie rozumu dokonuje się dzięki usprawnianiu czynności poznawczych wychowanka oraz przekazywaniu mu wiedzy o świecie.¹⁶ Przedmiotem poznania jest zastany świat, wraz z człowiekiem, a świat ten jest racjonalny i celowy, jest więc depozytariuszem prawdy. Wynika z tego, że kryterium wartości poznania jest jego prawdziwość, czyli zgodność z poznany przedmiotem, a inaczej mówiąc jego zgodność z prawdą złożoną w tym przedmiocie. Z problemem wiedzy wiąże się kolejny ważny aspekt wychowawczy, mianowicie, uświadomienie jej kryterium jakim jest prawdziwość oraz uświadomienie przeciwieństwa prawdziwości, czyli fałszywości.¹⁷ Zależność działania ludzkiego od prawdy odsłania drugi wymiar wychowania, jakim jest kształtowanie poznania praktycznego (moralnościowego) oraz woli wychowanka. Przedmiotem poznania jest prawda, zaś polem działania woli jest dobro. Z faktu posiadania wiedzy prawdziwej o jakimś stanie rzeczy nie wynika, że człowiek będzie działał automatycznie w zgodzie z tą wiedzą, ani nie wynika, że działanie to będzie dobre. Sytuacje życiowe są różne, niekiedy bardzo złożone i stawiające przed wieloma dylematami moralnymi. Z tej racji wychowanie rozumu powinno polegać na tym, aby wychowanek znał prawdę o dobru (czym jest, jakie są jego rodzaje i jakiej hierarchii podlega), ale żeby zawsze miał na uwadze poznane dobro konkretne, czyli takie dobro, które sprawia, że jego działanie w konkretnej sytuacji będzie godziwe moralnie.¹⁸ Trzecim typem poznania, które wyrasta z naturalnego doświadczenia i podlega specjalizacji jest poznanie wytwórcze (pojetyczne, techniczne). Leży ono u podstaw sztuki, a jego

¹⁵ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 196-197

¹⁶ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 213

¹⁷ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 214

¹⁸ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 215

kryterium jest piękno, czyli wszelka doskonałość bytowa.¹⁹ Podobnie jak w przypadku wychowania ludzkiego poznania, również pedagogika miłości wymaga, aby w sposób zgodny z wiekiem i sprawnościami wychowanka wprowadzać go w arkana wiedzy o miłości, aby wychowanek rozumiał, czym miłość jest, i w jaki sposób aktualizuje się ona w ludzkim życiu, a także jakie są konieczne warunki jej właściwej, zgodnej z jej naturą aktualizacji. Miłość, którą można najogólniej określić jako naturalną skłonność do dobra, musi opierać się na uprzednim poznaniu tego dobra, bowiem, pozyskana w ten sposób wiedza warunkuje akt decyzji i określa ludzkie działanie. Wychowania miłości nie można oddzielić, jako czegoś samoistnego i autonomicznego, od całokształtu wychowania człowieka.²⁰ Powinniśmy też jako pedagodzy znać różne ujęcia problemu miłości, zwłaszcza te naznaczone determinizmem lub fatalizmem. Np. skutkiem błędu antropologicznego jest zafałszowanie obrazu miłości, sprowadzenie jej do sfery egoistycznie traktowanego pożądanego zmysłowo-uczuciowego. Egoizm wyklucza miłość.²¹ Kolejnym wymiarem życia osobowego człowieka jest wolność i odpowiedzialność. Wolność ludzka wyraża się w rozumnym dążeniu do dobra, bowiem wszelkie dobro doskonali człowieka. Wolność wyraża się także w heroicznym realizowaniu dobra, dobro bowiem jest trudne, wymaga poświęcenia i wyrzeczeń. Podobnie jak w przypadku miłości, realizowanie dobra jest uwarunkowane wiedzą o dobru, ponieważ wolność bez wiedzy o dobru przeradza się w dowolność, staje się chaosem wyboru i działania. Kolejnym, koniecznym warunkiem aktualizacji wolności jest tzw. dobra (mocna) wola, czyli utrwalona skłonność ku dobru, gotowość jego realizacji.²² Ostatecznie, postępowanie nie tylko młodego człowieka, lecz często również dorosłych jest wypadkową walki i współdziałania popędów, uczuć, rozumu i dążeń woli. Wychowanie woli, czyli chcenia zrealizowania określonego dobra wiąże się ze zdobywaniem się na coraz większy wysiłek w dążeniu do dobra oraz wytrwałego zwalczania przeciwnego mu zła. Podstawą wychowania woli jest znajomość celu nadającego sens życiu ludzkiemu oraz świadomość, że wszystkie cele partykularne muszą być podporządkowane temu głównemu celowi. Ważnym motywem działalności pedagoga musi być świadomość, że jego działalność wychowawcza kończy się na określonym etapie życia wychowanka i że jego praca będzie kontynuowana przez wychowanka na etapie jego samowychowania oraz wychowania kolejnych pokoleń,²³ Na gruncie realistycznej antropologii głosi się, że jednym z wątków osobowego życia człowieka jest religijność. Jest ona człowiekowi zadana, a aktualizuje się w sposób

¹⁹ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 216

²⁰ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 218

²¹ Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001, s. 102

²² Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 221

²³ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 223-224

spontaniczny w relacjach międzyludzkich. (...) Ważne jest zatem, aby wychowanek posiadał wiedzę o religijności jako zadanej mu właściwości życia ludzkiego oraz wiedzę dotyczącą doktryn religijnych, ich genezy i zawartej w nich wizji przedmiotu kultu oraz koncepcji człowieka. Wiedza ta jest konieczna, bowiem (...) problem ostatecznego celu ludzkiego życia jest rozstrzygany na gruncie doktryn religijnych, problem ten nie leży w kompetencji żadnej nauki. Nauka może jedynie wyjaśnić fakt religijności człowieka, opisać jego różnorodne formy i istniejące religie i doktryny religijne. Z powyższego wynika, że pedagog powinien lojalnie poinformować wychowanka o problematyce związanej z religijnością i religią, ale powinien unikać ingerencji w rozstrzygnięcia światopoglądowe wychowanka, ponieważ rozstrzygnięcia te są jego wyłącznym udziałem.²⁴

Metoda wychowania to usprawnianie ku dobru, czyli kształcenie cnót. Cnota to trwała dyspozycja do dobrego działania. Cnota pozwala na nabycie takiej sprawności wewnętrznej, dzięki której postępowanie człowieka odpowiada wymogom moralności (czyń dobro, zła unikaj) oraz pozostaje wolne od wahań i zmagania wewnętrznych. Wtedy człowiek szybko rozpoznaje sytuację oraz z łatwością podejmuje wysiłek. W zakresie metody wychowania pedagogika personalistyczna głosi, że metoda wychowania musi obejmować wszystkie wyróżnione sfery bytu ludzkiego i że praktyka wychowawcza powinna uwzględniać cel ostateczny ludzkiego życia.²⁵ Celem życia ludzkiego jest szczęście.

Celem wychowania jest optymalne usprawnienie wychowanka do realizacji dobra zadanego mu przez naturę. Tym dobrem jest jego własne życie. Życie ludzkie jest fenomenem złożonym, a tworzą je trzy konteksty: 1) życie indywidualne człowieka (wegetatywne, zmysłowo-uczuciowe i osobowe); 2) życie jednostkowe oraz społeczne; 3) życie doczesne oraz wieczne. Działalność wychowawcza obejmuje proporcjonalnie wszystkie sfery ludzkiego życia, nie tylko życie *hic et nunc* człowieka, lecz także aspekt społeczny jego życia. Człowiek jest suwerenem oraz podmiotem prawa, ale spełnia się także na niwie życia społecznego w solidarnej współpracy z innymi osobami. Spoiwem życia społecznego, jego celem i tzw. dobrem wspólnym jest życie każdej osoby tworzącej tę społeczność. Ponadto, z racji suwerenności i religijności człowiek transcenduje zastany świat i życie doczesne. Powinnością pedagogiki jest uwzględnienie wszystkich wątków życia ludzkiego, uwyrażnienie ich obecności, roli, a także konieczności rozstrzygnięcia przez wychowanka związanych z tym problemów, co dokonuje się już na drodze samowychowania.²⁶

²⁴ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 226-227

²⁵ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 249

²⁶ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 250-251

Rozdział 2

Osoby niepełnosprawne: postawy społeczne, wychowanie.

Na początku przyjrzyjmy definicji niepełnosprawności według Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych Organizacji Narodów Zjednoczonych, ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską 6 września 2012 r.” Do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.”

Doktor Barbara Kiereś następująco definiuje niepełnosprawność w interesującym nas ujęciu personalistycznym: ciało pełni istotną rolę w ludzkim życiu, od jego doskonałości zależy zatem działalność ducha ludzkiego i realizacja ostatecznego celu człowieka. Jest ono wyposażone “z natury” w określone doskonałości, ale jest człowiekowi “zadane” i zawiera się w nim szereg możliwości (może być rozmaicie aktualizowane), a także braków. Brak jest czymś złym, jest negacją jakiejś naturalnej doskonałości, a brak tej doskonałości zakłóca ludzkie życie, ogranicza, a nawet uniemożliwia zmierzanie do celów, które są konieczne czy niezbędne w ludzkiej działalności. Już w kulturze starożytnej Grecji wyróżniano dwa rodzaje braków, mianowicie, braki “niezawinione”, które są konsekwencją niekorzystnych uwarunkowań w procesie kształtowania się ciała ludzkiego lub nieszczęśliwych wydarzeń, oraz braki “zawinione”²⁷ Problem niepełnosprawności o którym będą poniższe rozważania jest właśnie takim brakiem niezawinionym.

W dalszej części rozdziału postaram się pokazać jak postrzeganie niepełnosprawności zmieniało się na przestrzeni wieków. Znane są przykłady prehistorycznych pochówków z poszanowaniem osób niepełnosprawnych czy ślady świadczące o ich wspieraniu takie jak protezy- nie mamy jednak możliwości zdobycia pełnego obrazu tego w jaki sposób prehistoryczni ludzie odnosili się zazwyczaj do niepełnosprawnych członków społeczności. Z kolei w starożytnym Egipcie niepełnosprawne dzieci otaczano współczuciem jako te, które zostały dotknięte łaską bogów. Przypuszcza się, że na taką postawę miała wpływ kultura hebrajska, gdzie niepełnosprawnych traktowano z dobrocią. Całkowitym ewenementem w historii starożytnego Egiptu jest jednak traktowanie osób karłowatych. Już od czasów

²⁷ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 200-201

pierwszej dynastii (około 3188–2815 p.n.e.) znane są stele nagrobne przedstawiające karłów, które znajdowane były pośród pochówków przy grobach władców w Abydos. Osoby karłowate, szczególnie w okresie Starego Państwa (2740–2168 p.n.e.), zajmowały się złotnictwem i jubilerstwem, pracując dla faraonów.²⁸ W starożytności Sparcie zbyt słabe lub kalekie dzieci najczęściej zabijano zrzucając je w przepaść, uważano bowiem, że śmierć takich dzieci była lepsza zarówno dla nich samych, jak i dla społeczeństwa.²⁹ Znacznie łagodniejszym podejściem do niepełnosprawności charakteryzowały się Ateny, gdzie organizowano formy wsparcia dla tych osób, które straciły pełną sprawność w wyniku wojny lub podczas pracy. W państwach dalekiego wschodu niepełnosprawność była traktowana jako walka dobra ze złem lub jako zaburzenie równowagi między człowiekiem a środowiskiem (Chiny, Japonia) oraz jako dar bogów (Indie)³⁰. W średniowieczu osoby niepełnosprawne lub z deformacjami uznawano za odmieńców, ale wówczas zaczęła także rozwijać się pomoc na rzecz osób niepełnosprawnych i opieka nad nimi. Zmiana podejścia była uwarunkowana rozpowszechnieniem w Europie chrześcijańskiej idei miłosierdzia.³¹ Chrześcijaństwo potraktowało życie jako cenny dar Boży, a w samym cierpieniu dostrzegło sens i nadprzyrodzoną wartość. W licznych homiliach i traktatach przeciwstawiano się rozpowszechnionym głęboko zakorzenionym przekonaniom o konieczności uśmiercania nieuleczalnie chorych i upośledzonych ludzi oraz uzasadniano ich prawo do życia.³² Mimo to w myśleniu ludzi epoki średniowiecza nadal dominowały negatywne stereotypy powodujące stygmatyzację i wykluczenie osób niepełnosprawnych. Następne epoki cechuje rozwój wiedzy na temat niepełnosprawności oraz form edukacji, rozwoju, pomocy i wsparcia. Nie oznacza to jednak, że całkowicie zostało wyeliminowane ze świadomości społecznej kojarzenie osoby z niepełnosprawnością z niepełnowartościowym lub wręcz zbędnym elementem społeczeństwa. Polaryzację poglądów w tej dziedzinie najlepiej widać XX wieku. Obok działań prospołecznych, takich jak rozwój edukacji osób niepełnosprawnych, poprawa warunków ich życia, pojawiają się koncepcje naukowe i ruchy społeczne uznawane dzisiaj powszechnie za negatywne, takie jak np. teorie eugeniczne.³³ W radykalnych ujęciach środkiem mającym skutecznie zapobiegać rozprzestrzenianiu się cech „negatywnych” miała być między innymi eutanazja osobników uznanych za niewartościowe (połączona z innymi metodami: zakazami zawierania związków małżeńskich i prokreacji, przymusową

28 Borowski G., Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady, file:///C:/Users/marka/Downloads/10_Grzegorz_Borowski.pdf [dostęp: 16 maja 2023], s.102

29 Dziedzic J., *Eutanazja a religijność*, Kraków 1999, s.35

30 Borowska-Beszta B., *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Kraków 2012, s.18

31 Kawecka K., *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych.*, Wierzbno 2022, s.6

32 Troska J., *Moralność życia cielesnego*, Poznań 1999, s. 141

33 Kawecka K., *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych.*, Wierzbno 2022, s.6

sterylizacją, kastracją itp.). Ruch eugeniczny, propagujący tego rodzaju „naukę” o doskonaleniu gatunku i wynikające z niej postulaty wprowadzenia odpowiednich metod zapewniających dziedziczenie pożądaných cech, w latach 20. i 30. XX wieku zyskał sporą popularność. (...) Postulaty ruchu eugenicznego znalazły wyraz w różnego rodzaju rozwiązaniach legislacyjnych przyjmowanych w wielu krajach w latach 20. i 30. XX wieku, w najbardziej zaś zwulgaryzowanej postaci - w „Mein Kampf”, a następnie w praktyce nazistowskiej.³⁴

Współcześnie niepełnosprawność jest różnie postrzegana w przestrzeni społecznej i publicznej. Mimo rozpowszechniania idei praw człowieka, rozwoju społeczeństw w duchu empatii i zrozumienia drugiego człowieka oraz poszanowania jego godności i funkcjonowania w prawie zakazów dyskryminacji, nadal często pojawiają się w społeczeństwie postawy negatywne związane ze wstydem, niezrozumieniem, brakiem podstawowych uczuć czy niezajomością istoty niepełnosprawności.³⁵ Postawy wobec niepełnosprawnych przenoszone są z pokolenia na pokolenie przez kulturę, a ich modelowanie rozpoczyna się już we wczesnym dzieciństwie. Dlatego też najlepszym momentem dla rozpoczęcia planowego, zorganizowanego procesu zmian postaw wobec niepełnosprawnych i dla integracji jest najwcześniejszy okres edukacji przedszkolnej i szkolnej.³⁶ Mamy więc jako pedagodzy czy rodzice istotny wpływ na kształtowanie odpowiednich postaw młodych ludzi wobec osób niepełnosprawnych poprzez ich wychowanie w świetle pedagogiki personalistycznej.

W polskiej szkole istnieje tendencja do umieszczania coraz większej liczby dzieci niepełnosprawnych w szkołach masowych i ograniczania roli oraz znaczenia segregacyjnych form kształcenia na rzecz bardziej naturalnego, lokalnego środowiska. Integrację taką rozumiemy jako dążenie do zespolenia w procesie nauczania osób niepełnosprawnych wraz z osobami sprawnymi w naturalnym dla nich środowisku. W tym celu konieczne jest opracowanie integracyjnego systemu nauczania i wychowania, polegającego na maksymalnym włączaniu dzieci i młodzieży z odchyleniami od normy do zwykłych szkół i placówek oświatowych, co umożliwi im rozwój w gronie zdrowych rówieśników, bez obniżania poziomu nauczania w klasie. Integracyjny system edukacji polega na kształceniu i wychowywaniu osób z odchyleniami od normy w stanie zdrowia i rozwoju w powszechnych szkołach oraz w placówkach oświatowych, przy uwzględnieniu

³⁴ Pietrzykowski T. *Spór o eutanazję*, Katowice 2007, s.13-15

³⁵ Giełda M. „Pojęcie niepełnosprawności”, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79842/01_01_Giełda-M_Pojecie-niepelnosprawnosci.pdf [dostęp: 16 maja 2023], s.20

³⁶ Kawecka K., *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych.*, Wierzbno 2022, s.7

specyficznych potrzeb poznawczych i edukacyjnych takich uczniów oraz na stworzeniu warunków (przez dodatkowe zabiegi, świadczenia i pomoce naukowe) pozwalających na zaspokojenie tych potrzeb.³⁷

W teorii staramy się więc wychowywać młodych ludzi do życia w poszanowaniu odmienności. Mimo tych wysiłków osoby niepełnosprawne wciąż muszą jednak upominać się o swoje prawa poprzez protesty lub marsze godności, dopóki nie wprowadzimy w naszym kraju pełnej integracji. Pełna integracja jest rozumiana jako włączający system edukacji i oznacza zamknięcie wszystkich segregacyjnych form kształcenia specjalnego. Odrzuca tradycyjne podejście do osób niepełnosprawnych (sposobienie osób niepełnosprawnych poprzez pryzmat patologii i diagnozy nozologicznej), a zakłada, że niepełnosprawność jest częścią doświadczenia ludzkości, jest pewnym fenomenem społecznym - tylko takie rozumienie niepełnosprawności gwarantuje przestrzeganie praw każdej jednostki ludzkiej.³⁸

Rozdział 3

Osoby niepełnosprawne w świetle personalizmu.

Według pedagogiki personalistycznej wszystkie relacje międzyludzkie są relacjami zwrotnymi, z czego wynika, że wszystkie podmioty relacji są sobie ontologicznie równe, są bowiem osobami i z tej racji w życiu społecznym obowiązuje wzajemna cześć dla wszystkich jego uczestników. Cześć społeczna wyraża się w aktach bezinteresownej afirmacji każdego człowieka z uwagi na wspólną naturę wszystkich ludzi i ich osobowy charakter. Tradycja personalizmu podkreśla, że wspomniana cześć społeczna jest niezależna od wieku człowieka, jego płci, pozycji społecznej, stanu zdrowia itp.³⁹

Wszyscy ludzie będący w jakimś stopniu "inni" zawdzięczają personalizmowi możliwość godnego życia. Stwarza on możliwość współistnienia na równi wszystkich ludziom między innymi poprzez takie działania jak zakładanie szpitali, które powstawały

³⁷ Kossewska J., Współczesne modele integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych, <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/5865/AF014--04--Wspolczesne-modele-integracji-szkolnej--Kossewska.pdf?sequence=1> [dostęp: 16 maja 2023], s.62

³⁸ Kossewska J., Współczesne modele integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych, <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/5865/AF014--04--Wspolczesne-modele-integracji-szkolnej--Kossewska.pdf?sequence=1> [dostęp: 16 maja 2023], s.70-71

³⁹ Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015, s. 224

jako forma realizacji chrześcijańskiego nakazu miłosierdzia,⁴⁰ czy działania prowadzone w klasztorach. Przykładowo w miejscowości Beaume w regionie Rodan-Alpy, w południowo-wschodniej Francji znajdował się swego rodzaju dom dla osób starszych i jednocześnie niepełnosprawnych. W tym wypadku mówić możemy o konkretnym wsparciu danym tym osobom. Nie wiadomo, czy znajdowały się one we wspomnianym domu już we wczesnych okresach życia, czy też później. Niewątpliwie jednak dożywały określonego wieku, a wspólnota mnichów dawała im schronienie.⁴¹ Współcześnie zakładane są różnego rodzaju stowarzyszenia i organizacje charytatywne, wspomagające niepełnosprawnych.⁴² Są to nie tylko religijne wspólnoty (...), ale również mnóstwo świeckich stowarzyszeń pomagających niepełnosprawnym w założeniu rodziny i samodzielnym życiu.

Wojciech Chudy pisał, że człowiek niepełnosprawny [...] jest, jak każdy człowiek, osobą. Z racji bycia osobą ludzką i «wyposażenia» w związku z tym w wartość godności osobowej, człowiekowi niepełnosprawnemu należna jest – tak jak każdemu innemu człowiekowi – afirmacja ze strony drugiego. Afirmacja ta, wyrażająca się w konkretnych sytuacjach w formie pomocy, solidarności, pociechy czy zwykłej życzliwości międzyludzkiej, jest podstawowym wyrazem prawidłowego życia moralnego.⁴³ Autor ten dochodzi do wniosku, że żaden rodzaj niepełnosprawności nie sięga istoty bytu osobowego człowieka, czyli tego wymiaru bytu ludzkiego, który decyduje o jego godności osobowej. (...)” Człowiek jest człowiekiem tylko o tyle, o ile — jako istota duchowa — jest czymś wyższym niż sam jego byt cielesny i psychiczny”, pisał w monografii poświęconej człowiekowi choremu Victor Frankl. Bez względu na rodzaj upośledzenia człowiek pozostaje osobą i stale przysługuje mu szczególna wartość ontyczna, na mocy której należna mu jest — tak jak i każdemu innemu człowiekowi - afirmacja innych ludzi. Jest to wartość godności osobowej. (...). Osoba niepełnosprawna pozostaje w pełni osobą ludzką.⁴⁴ Co więcej niepełnosprawność z wpisaniem w strukturę przeżyć osoby niepełnosprawnej horyzontem przygodności i horyzontem śmierci, z istotną zatem predyspozycją mentalną do ujęcia we właściwych proporcjach aksjologicznych i eschatologicznych, stanowi szansę utrzymania modelu życia, szczęścia, moralności człowieka na poziomie właściwym dla wartości

⁴⁰ Borowski G., *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*, file:///C:/Users/marka/Downloads/10_Grzegorz_Borowski.pdf [dostęp: 16 maja 2023], s.106

⁴¹ Borowski G., *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*, file:///C:/Users/marka/Downloads/10_Grzegorz_Borowski.pdf [dostęp: 16 maja 2023], s.110

⁴² Borowski G., *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*, file:///C:/Users/marka/Downloads/10_Grzegorz_Borowski.pdf [dostęp: 16 maja 2023], s.115-116

⁴³ Chudy W., *Sens filozoficzny kondycji człowieka niepełnosprawnego*, Lublin 1987, s. 16

⁴⁴ Chudy W., *Sens filozoficzny kondycji człowieka niepełnosprawnego*, Lublin 1987, s. 4-5

człowieczeństwa. Jest to szansa tkwiąca w każdej osobie niepełnosprawnej, a poprzez przykład — szansa dla każdego człowieka.⁴⁵

W tym świetle teza niniejszej pracy musi być prawdziwa. Wartości personalistyczne są w jednakowym stopniu stosowane dla osób pełnosprawnych jak i niepełnosprawnych pod warunkiem, że osoba, której postawę rozpatrujemy zinternalizowała sobie nurt myślowy jakim jest personalizm w tradycji realizmu filozoficznego.

Zakończenie

Jak mówił o niepełnosprawnych papież Wojtyła: „Nie może być barier czy murów między ludźmi zdrowymi a nimi. Kto dzisiaj wydaje się zdrowy, może w sobie nosić ukrytą chorobę, może jutro ulec nieszczęściu i trwałemu kalectwu. Wszyscy jesteśmy pielgrzymami; droga nie jest długa, dla każdego kończy się śmiercią”⁴⁶ Jeżeli ktoś działa w zgodzie z filozofią personalistyczną stosuje ją względem wszystkich ludzi, nie rozróżniając czy są to osoby sprawne w pełni czy też z niepełnosprawnością. Niestety młody człowiek, który nie ma jeszcze w pełni rozwiniętych wartości moralnych często odrzuca inność, czy to niepełnosprawność, otyłość czy inną narodowość. Naszym zadaniem jako nauczycieli - zwłaszcza nauczycieli etyki - jest kształcić i wychowywać dzieci i młodzież w świetle personalizmu, aby stosowali oni wartości personalistyczne w jednakowym stopniu dla osób pełnosprawnych jak i niepełnosprawnych.

Bibliografia

Bartnik Cz., *Personalizm*, Lublin 2008

Borowska-Beszta B., *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Kraków 2012

⁴⁵ Chudy W., *Sens filozoficzny kondycji człowieka niepełnosprawnego*, Lublin 1987, s. 12

⁴⁶ Chudy W., *Sens filozoficzny kondycji człowieka niepełnosprawnego*, Lublin 1987, s.14

Borowski G., *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*, file:///C:/Users/marka/Downloads/10_Grzegorz_Borowski.pdf [dostęp: 16 maja 2023]

Chudy W., *Pedagogia godności. Elementy etyki pedagogicznej*, Lublin 2009

Chudy W., *Sens filozoficzny kondycji człowieka niepełnosprawnego*, Lublin 1987

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Philosophiae_Christianae/Studia_Philosophiae_Christianae-r1987-t23-n2/Studia_Philosophiae_Christianae-r1987-t23-n2-s5-24/Studia_Philosophiae_Christianae-r1987-t23-n2-s5-24.pdf [dostęp: 16 maja 2023]

Giełda M. *Pojęcie niepełnosprawności*,

https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79842/01_01_Gielda-M_Pojecie-niepelnosprawnosci.pdf [dostęp: 16 maja 2023]

Kawecka K., *Postawy społeczne wobec problemu eutanazji*, Wrocław 2010

Kawecka K., *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych*, Wierzbno 2022

Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej*, Lublin 2015

Kossewska J., *Współczesne modele integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych*,

<https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/5865/AF014--04--Wspolczesne-modele-integracji-szkolnej--Kossewska.pdf?sequence=1> [dostęp: 16 maja 2023]

Krapiec M.A., *Ja- człowiek*, Lublin 2005

Mika S. *Psychologia społeczna*, Warszawa 1981

Pietrzykowski T. *Spór o eutanazję*, Katowice 2007

Troska J., *Moralność życia cielesnego*, Poznań 1999

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001

Słownik - przewodnik filozoficzny: osoby - problemy – terminy, zespół red. Andrzej Maryniarczyk - red. nacz., Mirella Nawracała-Urban - red. tekstów, Anna Czajczyk - zestawienie haseł; oprac. słowników Arkadiusz Gudaniec, Reet Otsason, Maciej St. Zięba, Lublin 2012